

Dragoslav Slejška, Jan Herzmann a kolektiv: Sondy do veřejného mínění (Jaro 1968, Podzim 1989)

Praha, Svoboda 1990, 70 s.

Útlá publikace s výmluvným názvem obsahuje dvě části. První z nich, *Veřejné mínění okupované Prahy*, přináší téměř beze změn text zprávy Dragoslava Slejšky o výzkumech provedených ve dnech bezprostředně po obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Na výzkumech, vedených Zdeňkem Strmiskou, se podíleli pracovníci Sociologického ústavu ČSAV a Ústavu pro výzkum veřejného mínění ČSAV spolu se studenty sociologie. Zpráva byla napsána hned po zhodnocení získaných dat a má silný emoční náboj, zvýrazněný v té době již reálně hrozící normalizací.

Druhá část publikace, *Z výzkumů veřejného mínění v době sametové revoluce*, jejímiž autory jsou Jan Herzmann a kolektiv, je věnována šetřením provedeným v pěti týdnech mezi 17. listopadem a vánocemi 1989 pracovníky Ústavu pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu. Také z ní je patrná pohotová reakce na vývoj politické situace a stejně jako zpráva z roku 1968 usiluje o co nejpravdivější zachycení názorů obyvatelstva. Její přístup je však více racionálně popisný, snad proto, že události konce roku 1989 vedly k optimističtějším vyhlídkám a tím i k nižšímu napětí při zpracování získaných výsledků. Svou roli ovšem sehrál i dvacetiletý odstup, během něhož se vědomí výzkumníků vyvíjelo, dalo by se říci od citové angažovanosti až ke schopnosti racionální adaptace na dané podmínky. Ta byla mimo jiné vyjádřena i ve sporech vedení ústavu o charakter či vůbec samu realizaci šetření, které jsou ve zprávě stručně zmíněny.

Podstatné rozdíly existují mezi *metodami výzkumů* provedených v tak rozdílných obdobích. V roce 1968 se vzhledem k nižším technickým možnostem i k reálnému omezení pohybu výzkumníků po území republiky mohla šetření uskutečnit jen v Praze. Jejich časový sled (byla celkem tři) byl velmi rychlý

- odrážejí překotný vývoj událostí od 24. do 28. srpna. Jejich součástí bylo kromě dotazování občanů i zúčastněné pozorování a sledování psaných a tištěných projevů. Dotazování byli občané na ulicích podle nahodilého výběru - jenom ve třetím výzkumu se projevila snaha, aby sledovaný vzorek zachycoval demografické složení Pražanů. Vzhledem k jeho malé četnosti (208 občanů) však třídění není spolehlivé. Celkem bylo v těchto výzkumech dotázáno 1015 osob. Ačkoli výzkumy věcně navazovaly, nejsou mezi sebou zcela srovnatelné, protože se v důsledku časového tlaku i vývoje věcných okolností nepodařilo dodržet jednotnou metodiku. Přesto však umožňují některá shrnutí. Uveďme jen stručně z jejich výsledků: 98,3 % dotázaných považovalo okupaci Československa za nezákonnou a téměř stejný podíl (97,8 %) nesouhlasil s ponecháním cizích jednotek na našem území. Poměrně optimistické názory byly na možnost pokračování v polednovém vývoji, ačkoli moskevská jednání spíše vyvolávala střizlivá očekávání a jejich výsledky byly všeobecně přijaty jako bolestný kompromis, který by však neměl mít trvalou platnost. Obyvatelstvo vyjadřovalo vysokou důvěru v tlak světového veřejného mínění, v udržení jednoty lidu i ve společenské vedení. 89 % dotázaných vyjádřilo přání setrvat na dosavadních výsledcích XIV. sjezdu KSČ. Okupace Československa zlikvidovala morální autoritu Varšavské smlouvy, původní požadavek neutrality (52 % dotázaných) se však přelil spíše v zájem o přebudování vojenského paktu nebo o spojenectví se zeměmi, které Československo v té době podporovaly (Rumunsko, Jugoslávie), případně v zájem o postavení mimo vojenské bloky. Součástí výzkumů bylo i zkoumání prestiže jednotlivých politiků. Během moskevských jednání i po jejich skončení byli na prvních třech místech Dubček, Svoboda a Černík, největší nebezpečí spatřovala veřejnost v osobách Indry, Koldera a Biřáka.

Čtyři reprezentativní výzkumy konce roku 1989 proběhly ve zhruba týdenních

odstupech - tři z nich na území celé republiky, čtvrtý jen v České republice. Použita byla metoda osobního dotazování podle výběrových kvót. Vzhledem ke specifické situaci v Praze zahrnuly první dva z těchto výzkumů zvlášť reprezentativní vzorek Pražanů. Celkem bylo dotázáno 2960 občanů. I tato zpráva zahrnuje do hodnocení posouzení okolností výzkumů a mimoto i některých srovnatelných výsledků předcházejících výzkumů ÚVVM (například názorů na manifestace a demonstrace v průběhu roku 1989).

Zatímco v roce 1968 byl zřetelný jednotný postoj oficiálních sdělovacích prostředků a československé veřejnosti, v roce 1989 se v počátečním období politických změn značně odlišoval. Problematický přísun informací poněkud ovlivnil názory mimopražské veřejnosti (zatímco zásah bezpečnosti 17.11. v Praze v bezprostředně následujícím výzkumu jednoznačně odsuzovalo 88 % občanů, z mimopražských to bylo "jen" 69 %).

Výzkumy reflektují postupný pokles zájmu o sledování západních sdělovacích prostředků způsobený vzestupem "domácí" informovanosti, názory na generální stávkou (předem ji akceptovaly 3/4 občanů), názory na prospěšné společenské změny, budoucí společenské zřízení, reprivatizaci, možnosti ovlivňovat činnost řídících orgánů různých úrovní, různé politické strany, odbory a občanská hnutí a na některé politické osobnosti (působivé jsou zejména údaje o růstu popularity Václava Havla). Mezi jednotlivými výzkumy je řada výsledků plně srovnatelná.

V obou obdobích měly výzkumy sloužit k orientaci v názorech obyvatelstva při rozhodování o důležitých politických akcích a jejich cílem bylo také informovat veřejnost o stavu veřejného mínění. Tyto záměry mohly být z objektivních důvodů splněny až v druhém případě. Největší cenu, a to jak pro sociology, tak i historiky, spatřuji v situační autenticitě získaných dat.

Jana Hendrichová

Susanne Oxenstierna: From Labour Shortage to Unemployment? The Soviet Labour Market in the 1980s.

Swedish Institute for Social Research, 12, Universitet Stockholms, 1990

Studie o zemích s centrálně plánovaným hospodářstvím představují dosti četnou skupinu prací západních vědeckých institucí. Jistou předností je jejich nezaujatý, zato věcný a kritický pohled na věc. Právě tyto vlastnosti má disertační práce švédské autorky Susanne Oxenstiernové *From Labour Shortage to Unemployment?* Autorka zde předkládá výsledky široce koncipovaného a dobře materiálně zabezpečeného výzkumu, zaměřeného na postavení trhu práce v Sovětském svazu v 80. letech. V práci je využit rozsáhlý materiál z různých zahraničních vědeckých středisek, včetně sovětských. V závěrečné fázi výzkumu byla, podle autorčina sdělení, navázána úzká spolupráce s AV SSSR.

Kniha (v celkovém rozsahu 311 stran, včetně grafů, tabulek a přehledu literatury) je velmi přehledně uspořádána do deseti kapitol se závěry a tabulkovou částí u každé kapi-

toly a celkovým shrnutím na konci knihy. Název knihy je natolik výmluvný - v češtině by nejlépe vyzněl "od přezaměstnanosti k nezaměstnanosti", že nepotřebuje bližší komentář. Tematicky je práce rozdělena do tří částí.

V první části se autorka zabývá specifickým problémem sovětského trhu práce (je ovšem zřejmé, že není jen sovětskou specifikou), s. uměle vyvolanou nabídkou pracovních míst a z toho plynoucího nedostatku pracovních sil. Porovnává sovětský a "západní" přístup k problematice pracovních sil a zejména se pokouší hodnotit sovětskou skutečnost měřítky současného evropského trhu práce. V centru pozornosti je známý vztah mezi produkcí, kapitálem a prací $Q = f(L, K)$. Z něho autorka usuzuje na potenciální možnosti zaměnitelnosti pracovní síly kapitálem a z toho plynoucí důsledky pro sovětské hospodářství. Diskutuje o významu směnnosti, výrobního a nevýrobního sektoru, staví proti sobě koncepci počtu pracovních míst a počtu aktivního ekonomického obyvatelstva apod. Připouští, že některé prvky jsou zřejmě nezbytné pro centrálně pláno-